

**ЗАКОНОМІРНОСТІ УВИРАЗНЕННЯ МЕДІАТЕКСТУ
ФОНЕТИЧНИМИ ЗАСОБАМИ**

У статті проаналізовано основні фонетичні засоби увиразнення сучасного друкованого медіатексту, на матеріалі українських газет простежено фонетичні особливості, процеси і тенденції, які характерні для сучасного газетно-публіцистичного тексту.

Ключові слова: *фонетичні особливості, звукосимволічні слова, газетний дискурс, медіатекст.*

The basic phonetic means of making expressive of modern printing media text are analyzed in the article, on material of Ukrainian newspapers phonetic features, processes and tendencies are traced, which are common for the modern printing publicistic text.

Key words: *phonetic features, voice-symbolic words, newspaper discourse, media text.*

Впливова сила сучасного медіатексту залежить від різних лінгвістичних та позалінгвістичних чинників, але найважливішим безумовно є рівень володіння автором та реципієнтом засобами виразності мови, які потребують поглибленого вивчення з комунікативно-прагматичних позицій. На нашу думку, для українського газетно-публіцистичного тексту характерна тенденція до експресивності, оцінності, емотивності та безперервні пошуки різноманітних способів її вираження, оскільки для реалізації власного задуму журналісту необхідно зацікавити аудиторію, викликати увагу до певного питання, створити навколо нього бажану атмосферу сприймання, подати свою оцінку й закласти її у свідомість читача, перетворити оцінне ставлення в переконання, стимулювати ті чи ті практичні дії адресата.

Лінгвістичний аналіз мови газетного тексту засвідчує, що комунікативно-прагматичну функцію увиразнення забезпечує і посилює вживання засобів словотвору, різноманітних фонетичних, морфологічних, лексико-фразеологічних засобів, синтаксичних конструкцій, які є досить продуктивними в сучасній українській публіцистиці. Ці одиниці відіграють важливу роль у формуванні прагматичної сфери газетних матеріалів, пов'язаної з вираженням ставлення автора до предмета мовлення, з оцінюванням змісту висловлювання, із творенням суб'єктивної модальності тексту [2, с. 140].

Найменш дослідженими на сьогодні є фонетичні засоби увиразнення газетного тексту. Ось чому в цій науковій розвідці ми пропонуємо розглянути саме фонетичні засоби, їх функції та своєрідність використання в сучасних газетних текстах.

Про вплив фонетичних засобів на сприйняття значень лексичних одиниць, нерозривний зв'язок між звуковим образом слова (зовнішньою формою) і змістом (внутрішньою формою) писав ще О. Потебня, наголошуючи на нероздільності згаданих понять, їх взаємозалежності й абсолютній відмінності [7, с. 124].

Фонетичним засобам належить важлива роль серед формальних показників увиразнення медіатексту. Саме тому В. Телія наголошує, що ця особливість конотативного значення не завжди послідовно фіксується лінгвістами, хоч "сам ефект експресивності, – на думку авторки, – готується або внутрішньою формою, або екзотичним звучанням слова..." [8, с. 12].

Кореляційні зв'язки між шкалами на фонетичному й семантичному рівнях установив В. Левицький. Він довів їхню безперечну подібність, зробив висновок про транспозицію "одних видів відчуттів в інші" [5, с. 43]. Цікавими є й пізніші спостереження автора щодо кореляції оцінного, експресивного значення слова та його фонетичної мотивованості. Хоч конотативне значення лексичної одиниці не збігається повністю з фонетичною мотивованістю, проте значною мірою зумовлюється нею [6, с. 31].

Інколи буває важко визначити основу мотивації увиразненої лексичної одиниці, встановити пріоритет експресивної форми чи експресивного значення (смислу). Ш. Баллі надавав перевагу смислу слова, вважав, що він апелює до асоціативних зв'язків із певним звуковим комплексом: “тільки значення слова спонукає нас шукати звуконаслідування в тій чи іншій сполучці звуків...” [1, с. 75].

В. Левицький проаналізував символічні значення українських голосних і приголосних та дійшов певних висновків щодо можливостей різних звуків виступати символами денотатів відповідних семантичних шкал. Так, голосні української мови виступають символами таких понять, як “розмір”, “сила”, “освітлення”; приголосні здатні передавати “активність”, “твердість” чи “ніжність”, “інтимність”, як, напр., сонорний [л]: *ляля, льоля, мила, біла*. Напр.: “І після того ясний прозорий день, який так сяяв білим снігом, за мить перевдягається у нічну *льолю* сутінок” (Дзеркало тижня. – 18/24.02.2008. – С. 3); “...ніхто не перевершив би Галину Петуру, чоловік якої має повне право ... заспівати, що у нього і хата *біла*, і жінка *мила*” (День. – 15.03.2010. – С. 7).

Зв'язок символічної звукової форми слова з його конотативним значенням виявив О. Журавльов, який стверджував, що експресивна форма не лише підтримує конотативне значення, а й увиразнює та посилює його. У зв'язку із цим лінгвіст зазначав: “Між ступенем конотативної та експресивної виразності слова та ступенем вияву фонетичного значення його звукової форми наявний прямий зв'язок” [3, 133]. Досить слушною є думка вченого про “зрушення значення в бік символіки звучання” внаслідок метафоричного вживання лексичних одиниць [3, с. 141]. Напр.: “І *«ш-ш-шиплять»* з трибун та екранів наприкінці першої третини місяця березня” (День. – 7.03.2010. – С. 1); “Тому *дзвін*, що *дзвонить* по дітях Беслана, *дзвонить* і по нас” (День. – 2.10.2008. – С. 6).

Лексичні одиниці, для яких характерні фонетичні засоби увиразнення, – це передусім звукосимволічні слова. Під звуковим символізмом у лінгвістиці звичайно розуміють наявність зв'язку між планом форми (звучанням) і планом змісту (значенням) лексичної одиниці, хоч у принципі звучання й не має нічого спільного з природою позначуваного словом денотата, однак це ніяк не перешкоджає існуванню “вторинного звукосимволізму” [4, с. 36]. Виникнення звукового символізму пов'язане із взаємодією різних видів відчуття – моторних, акустичних, зорових тощо. Напр.: “*Осінній день, осінній день, осінній! О синій день, о синій день, о синій! Осанна осені, о сум! Осанна*. Невже це *осінь, осінь, о!* – та *сама*” (День. – 19.03.2008. – С. 7).

Звукосимволізм як формальна ознака стилістично-забарвленої лексичної одиниці – це передусім передавання або своєрідне імітування акустичного образу окремих фрагментів картини світу звуками людської мови, закріплення за конкретними звукосполуками певних явищ дійсності, і, як наслідок, – сприймання окремих звуків чи їх сполучень як мовних символів, напр.: [ш:] – шепіт, шум, шелест листя (трави, пшениці, жита), шипіння; [р:] – рокотання, удари грому; рев, шум моря тощо. Напр.: “Я невдоволено перебиваю його отим своїм беззвучним *«ш-ш-ш...»* і кладу трубку” (День. – 5.06.2009. – С. 5); “Я про це ще навіть не чув і на жодній такій зустрічі не бував, про що його й повідомив, додавши, що все це *брррехня* (саме так, для більшої переконливості люто *рррозкочуючи* звук «р»)” (Дзеркало тижня. – 12.02.2009. – С. 5).

Дані психолінгвістичних експериментів дають підстави вважати, що фрикативний [х], який уживається на початку слова, “символізує в українській мові негативну оцінку, можливо тому, що вживається у таких словах, як *хабар, халабуда, халепа, халуна, хам, хирявий* тощо” [9, 537]. Напр.: “Передові українські науковці обговорили умови виникнення та шляхи подолання корупційних заходів у вищій школі, враховуючи *хабарі*, «кумівські» домовленості, зди́рство та інші перевищення повноважень” (День. – 11.10.2009. – С. 6); “Строкате життя, важко побачити в ньому щось фундаментальне, те, на чому стоїть уся ця *халабуда*” (УМ. – 01.07.2010. – С. 7).

До лексичних одиниць із фонетичними показниками виразності, що вживаються у газетно-публіцистичному тексті, слід зараховувати передусім слова зі звуконаслідувальними та звукосимволічними основами (коренями), в яких наявні специфічні елементи, які ми проаналізували нижче.

Найпоширенішими в газетних текстах є лексеми, в яких трапляються “неприємні” (за В. Левицьким) приголосні [х], [ш], [ж], що асоціативно пов'язані з ядреними конотативними семами

– 'емотивністю' та 'оцінністю' зі знаком "мінус": *жбурляти, жалючий, жонглювати; халамидник, хандра, хникати; шарахатися, шарлатан, шахрай*. Напр.: "Член фракції комуністів ... вирвав мікрофон у журналіста каналу "СТБ" Ольги Червакової і *жбурнув* його з другого поверху" (Високий замок. – 12.09.2009. – С. 3); "Існує традиція посилалися на твори, персонажів, *жонглювати* літературними цитатами... Зокрема, це популярно серед політиків" (Високий замок. – 23.01.2010. – С. 4); "Але й не мав усі ці роки *шарахатися* від Придністров'я, як від інфікованого хворого..." (Газета по-українськи. – 13.12.2008. – С. 7).

Продуктивним в медатексті є поєднання "неприємних" приголосних з "неприємними" голосними [у], [и], [е] (за В. Левицьким): *відчикрижити, жебоніти, жеребець, живодер, хиряк, шугати, шельма, шипіти, шмигнути, хибкий, хижак*. Напр.: "Я, пробачте, як *жеребець*, який застоявся в стійлі" (День. – 15.03.2009. – С. 8); "Інтернет-хизаки виходять на контакти з дітьми шляхом спілкування в чатах" (День. – 11.09.2010. – С. 6); "Воно [радіо] так *шипіло-хрипіло*, що аж голова боліла, а вимкнути не могли – перемикач був зламаний" (Високий замок. – 08.07.2010. – С. 2);

Часто в газетних текстах використовують і повторення однакових складів: *абракадабра, бабахати, довгоголовий, гоготати, нерозторопний, ошелешений, улюлюкати, хіхикати, чимчикувати, шушукатися*. Напр.: "Що ж до культури і мови – спочатку я нічогоісінько не розумів, це звучало як чиста *абракадабра*" (День. – 18.12.2009. – С. 11); "Де «бабахне» наступного разу – залишається тільки здогадуватися й молитися, щоб ... обійшлося без людських жертв" (День. – 2.09.2008. – С. 1); "Я, звісно, одразу почав уявляти собі вухасті стіни й *хіхикати*, але мені суворо зауважили, що й це метафора" (День. – 3.03.2009. – С. 3);

Зрідка в газетно-публіцистичному тексті вживають переносні значення іменників (*бабак, дундук, зараза, тетеря, цяця*) та лексико-семантичних варіантів дієслів (*каламутитися, каркати, кукурікати, сюсюкати, шушукати* та ін.). Напр.: "Я ніколи не повірю, що в колективі може щось не виходити, – мовляв одна *зараза*, друга *зараза* пришла" (День. – 28.07.2011. – С. 1); "«Наштукатурена» *цяця* буркнула, що заради нас не буде псувати велику головку цього дорогого продукту" (Високий замок. – 18.03.2009. – С. 3); "А про що зараз можна говорити? Кричати, *кукурікати*? Горлати, що вони погані? Вони є переможці, люди їм повірили" (День. – 10.02.2010. – С. 4);

Повторення одного приголосного у поєднанні з різними голосними дозволяє створити іронічний чи сатиричний ефект: *гуготіти, гугнявіти, зазіхати, каюк, недолюдок, облобизати, наплюжити, розбазарити, цяцькатися, чучело* та ін.. Напр.: "Зазіхати на пляж «Лілея» не можна" (Вгору. – 05.06.2008. – С. 2); "Зате показали, як новоспечений «зав» нацпроектами «облобизав» президента за цього портфеля" (Високий замок. – 06.08.2010. – С. 3); "Про те ... свідчать факти *розбазарювання* кращих ділянок земель області" (Новий день. – 3.12.2009. – С. 10).

Інколи використовують слова, у фонетичному оформленні яких наявні "неприємні" сполуки приголосних, що асоціативно пов'язані з пейоративним змістом лексичної одиниці. Передусім негативно сприймаються звукосполуки з вібрантом [р] та звукосполукою [бр], [др]: *брехати, бридкий, бридота, брутальний, бряжчати, брязнути, брьохнути, дріб'язок, дрібнота, дрімати, дряхлий* та ін. Напр.: "Вибори в Україні *брутально* сфальсифіковано" (Високий замок. – 24.11.2009. – С. 1); "Тим часом, мало хто знав, що цей *дряхлий* пенсіонер, що вже майже осліп, з фанатичною завзятістю працює над мемуарами" (День. – 18.08.2008. – С. 5); "... все само собою зміниться на краще, навіть якщо людина й далі *брехатиме*, заздритиме, багатиме зла ближньому" (Вгору. – 10.05.2010. – С. 5);

Окрім того, можемо спостерігати наявність у фонетичній формі слова звукосполук, які передають різного типу відхилення від нормативного мовлення або відтворюють звукові ефекти, що супроводжують певні динамічні, раптові (несподівані) рухи, дії тощо: *булькати, бурчати, ляскати, мимрити, тріскотіти, хникати, чалапати, шкандибати, човгати, хлопати*, та ін. Напр.: "Люблю людей не правильних і хороших, а таких, у яких в душі щось *булькає*" (Високий замок. – 08.07.2008. – С. 5); "Спостерігачам ... залишалося тільки хитати головами і *сердито бурчати* щодо втрачених можливостей" (День. – 3.12.2009. – С. 3); "Про це треба вголос говорити людям, а не *мимрити* щось незрозуміле" (День. – 29.08.2008. – С. 8).

Звукосимволізм передусім властивий дієсловам, мотивованим вигукам та звуконаслідувальним словам, оскільки звучання (вимовляння) – це реальність, яка завжди сприймається у зв'язках із семами 'динамічність' і 'повторюваність'. Інтер'єктиви слугують семантичними та фонетичними мотиваторами похідних дієслів і становлять основу їхньої конотативності. Звукосимволічні слова усвідомлюються як нетипові, незвичайні на тлі нейтрально-номінативних або фонетично немотивованих (*айкати, аукати, кудкудакати, някати, тюкати, хрюкати* та ін.). Метафоризуючись, вони активно вживаються в газетних текстах для емотивно-оцінної та образної характеристики мовлення персонажів і слугують базою для оказіональних новотворів, напр.: “Запрацював двигун, оберти почали збільшуватися, вертолітне кудкудакання злилося в суцільний гул, схожий на гудіння літака” (День. – 6.08.2010. – С. 13); “Їхні лементи нагадують швидше котяче *нявкання*, ніж спів” (День. – 21.06.2008. – С. 5); “Лише ... музичний критик наважився покритикувати Діму Білана, за що накликав на себе шипіння і «*фукання*»” (Високий замок. – 27.05.2008. – С. 5).

До фонетичних засобів увиразнення належить також власне фонетична своєрідність лексичної одиниці, яка сприймається як “фонетичний екзотизм” у зв'язку з характерним для неї незвичним, “чужим” із погляду типової української фонетики звуковим оформленням. Більшість “фонетичних екзотизмів” – це колишні запозичення передусім із латинської та грецької мов. Такі слова виявляють специфіку фонетичної форми, яка виконує функцію актуалізації емоційно-експресивного або оцінного значення.

Так, до фонетичних ознак слів, які запозичені зі старогрецької мови, належить губно-зубний фрикативний [ф], що стоїть на початку слова. Його наявність у звуковій формі лексичної одиниці сприймається як факт чужої, запозиченої фонетики – “екзотичної форми”, яка є одним із засобів передавання емоційного або експресивного змісту: *фальшивка, фанатик, франт, фурія, фітькати, форсити, фарисей, фарс, феєричний, феєрія, фиркати*. Напр.: “Терорист – це *фанатик*. А *фанатик* – це людина, відчужена від самої себе” (День. – 2.10.2010. – С. 6); “*Фарисейство* і цинізм при владі – зло, з яким важко боротися” (Новий день. – 3.12.2009. – С. 6); “При цьому не має значення, чи наведені документи й відеозапис правдиві, чи вони – *фальшивка*” (Дзеркало тижня. – 16/22.10.2010. – С. 3); “Трохи несподівано, передсвятково і *феєрично* зимова Україна увірвалась у сезон реформ” (Дзеркало тижня. – 18/24.12.2010. – С. 7).

Фонетичним маркером лексичної експресивності може виступати архаїчний префікс, який забезпечує незвичне звукове оформлення лексичної одиниці: *ка-верзний, ка-верзувати, о-стогидіти, о-сто-чортіти, о-сто-бісити, чи-чиркнути, чи-крижити, чим-чи-кувати*. Напр.: “Наше спільне життя мені набридло, *остогиділо*, втомило, заважає, більше не потрібне...” (Дзеркало тижня. – 9/15.12.2009. – С. 7); “Вистава і починається з акордеоніста, що *чимчикує* залом ..., награвши ліричну мелодію” (День. – 27.05.2008. – С. 1); “І владні рейтинги – річ *каверзна*, їх важко втримати” (Високий замок. – 21.10.2010. – С. 3).

Таким чином, виокремлення прошарку лексем із фонетичними показниками виразності ґрунтується передусім на незвичності, нетиповому фонетичному оформленні слова, яке яскраво виражає відповідне конотативне значення. Узгодження звучання слова та його семантики – найсприятливіші умови для реалізації стилістичної функції лексичної одиниці в сучасному медіатексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1961. – 394 с.
2. Гришук О. Б. Словотвір у процесі породження тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / О. Б. Гришук. – Івано-Франківськ, 1996. – 149 с.
3. Журавлев А. П. Фонетическое значение / А. П. Журавлев. – Л. : Изд-во Ленинградского ун-та, 1974. – 160 с.
4. Левицкий В. В. Семантика и фонетика / В. В. Левицкий. – Черновцы : Изд-во Черновецкого ун-та, 1973. – 103 с.

5. Левицький В. В. Символічні значення українських голосних і приголосних / В. В. Левицький. // Мовознавство. – 1973. – № 2. – С. 36–49.
6. Левицький В. В. Фонетическая мотивированность слова // Вопросы языкознания. – 1994. – № 1. – С. 26–37.
7. Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 191 с.
8. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
9. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К. : “Українська енциклопедія”, 2000. – 752 с.